

Recenzie

Åsa Bengtsson, Kasper M. Hansen, Ólafur Þ. Harðarson, Hanne Marthe Narud, Henrik Oscarsson: The Nordic Voter: Myths of Exceptionalism (Severský volič: Mýty o výnimočnosti)
Colchester, ECPR Press, 2014, 264 s. ISBN: 978-1-907301-25-4.

Skandinávie jako politický region a jednotlivé skandinávské (přesněji severské) země jako takové jsou v komparativním politologickém výzkumu často (s ohledem na jejich historické, politické, sociální, či kulturní vazby) považovány za homogenní celek, v mnoha ohledech odlišný od dalších, zejména západoevropských zemí. Z tohoto důvodu k nim mnoho autorů přistupuje jako ke koherentnímu souboru zemí, přičemž jejich vnitřní homogenitu má vyjadřovat i běžně užívaný termín „skandinávský“ či „severský“ model.

Ambicí publikace *The Nordic Voter: Myths of Exceptionalism* širokého autorského kolektivu severských politologů je odpovědět na otázku, zda má výše zmíněná a v mnoha pracích automaticky a nekriticky přebíraná klasifikace oporu v empirické realitě současné severské politiky. K tomuto účelu autoři analyzují voličské chování pomocí dat z volebních studií jednotlivých zemí a předkládají tak de facto první komplexní komparativní analýzu voličského chování všech pěti severských států.

Vlastní publikace je strukturována do deseti celků doplněných předmluvou, krátkým představením autorského týmu a detailní přílohou obsahující popis volebních studií v jednotlivých zemích včetně v práci využitých nezávisle proměnných a způsobu jejich kódování. Již v úvodní kapitole přitom autoři otevřeně přiznávají, že jejich cílem je poukázat na neudržitelnost přístupu, který považuje severské země za jeden homogenní celek.

Druhá kapitola seznamuje čtenáře s výzkumným designem studie, který vychází z americké tradice volebního výzkumu ztělesňované tzv. Michiganskou školou a sociálně psychologickým modelem volebního chování. Výběr nezávisle proměnných tak sleduje klasický trychtýř kauzality (*funnel of causality*), strukturu konfliktních linií severských zemí, ale i další potenciálně významné proměnné. Zajímavý výsledek autoři demonstrují hned v úvodu kapitoly, kde identifikují výrazné odlišnosti v případě jednoho z nejvýznačnějších rysů tzv. severského modelu – sociálního státu (*welfare state*). Přestože ve všech severských státech (s výjimkou Islandu s ohledem na ekonomickou a finanční krizi země) došlo od 90. let ke značnému nárůstu vládních výdajů, vidíme ve stejné době zvětšování rozdílů v celkových výdajích mezi jednotlivými zeměmi. I mezinárodní srovnání ukazuje, že severské země netvoří z hlediska výdajů státu homogenní blok. (s. 14-16) Výrazné rozdíly mezi severskými zeměmi přináší i srovnání jednotlivých institucí a prvků politických systémů. To lze nejlépe demonstrovat na podobě volebních systémů (s. 20-25), které přestože jsou ve všech zemích nominálně poměrné, se výrazně liší v nastavení jednotlivých složek, např. v podobě kandidátních listin – od uzavřených (Norsko) až po otevřené (Finsko), což autoři detailně analyzují v šesté kapitole. Podobně se liší praxe formování a podoba vládních koalic od historicky nejčastějších jednostranických menšinových koalic

(Norsko, Švédsko) i přes jisté proměny tohoto vzorce v obou zemích, přes minimální vítězné koalice (Island) až po nadměrné koalice typické pro Finsko. Opačné tvrzení platí pouze v případě chápání severských zemí jako tzv. „silných demokracií“, kde všechny severské země stále patří do čela žebříčku států v hodnocení důvěry občanů v politické strany či národní parlamenty.

Následující empirická část knihy se snaží pokrýt klíčové aspekty voličského chování a politických postojů. Konkrétně se autoři zaměřují na doložení poklesu prediktivní kapacity konfliktních linií (*social cleavages*) a zvyšující se voličskou senzitivitu ke spíše krátkodobým faktorům, jako jsou vliv volebních kampaní, politická témata (*issues*) či ekonomické cykly, které mohou ovlivňovat volbu stran.

Třetí kapitola se věnuje vývoji stranických systémů a pozici politických stran v politickém prostoru. Autoři přesvědčivě ukazují, že klasický pětistranický model užívaný běžně pro popis podoby severských systémů politických stran je přílišným zjednodušením reality; de facto mu odpovídalo pouze Švédsko do roku 1988. Rozdíly mezi jednotlivými stranickými systémy dokládají výrazně odlišnými hodnotami efektivního počtu stran, indexu stranické polarizace, míry jednodimenzionality či pravo-levé dimenze. (s. 30) Co, naopak, severské země i nadále spojuje, je ideologická kongruence. Její nízké hodnoty potvrzují existenci malé ideologické pravo-levé vzdálenosti mezi voliči a jejich stranami a mnohem významnější roli ideologie oproti dalším demokratickým zemím. Výrazným přínosem kapitoly je zejména prostorová analýza severských stranických systémů na základě několika tematických dimenzí (*issue dimensions*) – levice-pravice, velikost veřejného sektoru, Evropská unie, životní prostředí, imigrace, morální témata, která potvrzuje, že představa jednodimenzionálního politického prostoru (založeného na ekonomické pravo-levé dimenzi) není ani v severských zemích udržitelná. I ve Švédsku, které je často uváděno jako příklad země s nejvíce jednodimenzionálním stranickým systémem na světě, hrají roli v rozhodování voličů i další témata. Tematický prostor (*issue space*) severských zemí tak celkově vykazuje tendence směřování k multidimenzionalitě.

Velmi zajímavým zjištěním je, že i přes přetrvávající vliv ideologie pro stranickou soutěž (resp. existující značnou ideologickou vzdálenost mezi levicovými a pravcovými stranami), má současný politický prostor velmi málo společného s klasickými tématy sociální rovnosti, velikosti veřejného sektoru či úrovně státního intervencionismu. Velká část ideologické variace podél pravo-levé dimenze je dána odlišnostmi v tématech, jako jsou imigrace, životní prostředí nebo morálka (s. 39), přičemž zejména nové strany mají tendenci svou ideologií překračovat tradiční dimenze a posilovat multidimenzionalitu stranické soutěže. (s. 36)

Přestože je ale autory užitá metoda k mapování politického prostoru standardním přístupem, lze jako alternativu zmínit možnost konstrukce politického prostoru severských zemí, založeného na metodě tzv. expertního surveye. Ten umožňuje zavést do analýzy mnohem větší počet politicky naléhavých témat než reprezentativní šetření voličů a následně pomocí extrakce jednotlivých faktorů vysvětlujících variaci v *policy* pozicích politických stran vytvořit vícedimenzionální model politického prostoru. (Viz např. Benoit – Laver 2006, *Party Policy in Modern Democracies*. London: Routledge)

Narůstající rozdíly mezi severskými zeměmi odráží i hodnocení spokojenosti s demokracií (kapitola čtyři). Konkrétně např. tendence poklesu voličské účasti má ve

sledovaných zemích odlišnou dynamiku a rozdíly panují i v determinantech voličské účasti na individuální úrovni. Zajímavým zjištěním je neexistence přímé spojitosti mezi voličskou účastí a spokojeností s demokracií; nejvíce kritičtí nejsou, možná překvapivě, voliči s nejvyšším socioekonomickým statusem, ale voliči s největšími politickými zdroji. Za možný problém pro budoucí fungování severských demokracií autoři považují fakt, že zatímco politicky integrovanější voliči jsou více spokojeni s demokracií, skupiny na okraji politiky mají tendenci být méně politicky mobilizované a začleněné a mohou představovat stabilní seskupení nespokojených a neangažovaných voličů, obtížně identifikovatelných běžnými socioekonomickými indikátory. (s. 65)

Kapitola pět potvrzuje, že ani severské země se nevyhnuly procesu rozvolňování voličských vazeb (*dealignment*) a navazujícího poklesu stranické identifikace. Zatímco ale ve Švédsku lze pozorovat setrvalý a strmý, téměř lineární pokles stranické identifikace (z téměř dvou třetin až na necelou třetinu mezi roky 1965 a 2010), na Islandu, v Dánsku a Finsku naopak, v první dekádě 21. století dochází k jistému oživení stranické identifikace. (s. 71) Jako nejpřesvědčivější vysvětlení poklesu stranické identifikace se ukazuje generační vliv přítomný ve všech severských zemích; proces generační výměny vede k tomu, že mladší generace si nevyvinuly tak silné emocionální spojení s politickými stranami. Tento vztah ovšem mizí v multivariační analýze, protože starší generace se pohybují níže na vzdělanostním žebříčku a právě vzdělání je negativně korelováno se stranickou identifikací. (s. 73) Multivariační analýza současně potvrzuje, že socioekonomické proměnné mají pouze omezený vliv na míru stranické identifikace; pouze věk a vzdělání vykazují určitou sílu vlivu. Daleko vyšší vliv na míru stranické identifikace mají politické a ideologické proměnné. Nejvyšší stranickou identifikaci lze nalézt u voličů, kteří jsou nejvíce vystavení politice (ve smyslu zájmu o politické dění). Zatímco ale v Dánsku a na Islandu se se svojí stranou nejvíce identifikují praví voliči, ve Švédsku a Norsku je vyšší stranická identifikace, naopak, u voličů levicových stran. (s. 77-78)

Šestá kapitola, která je věnovaná preferenčnímu hlasování, potvrzuje ve druhé kapitole nastíněné velmi různorodé institucionální nastavení volebních systémů, které nachází svůj odraz v hlasování voličů. Zatímco na Islandu či v Dánsku panuje všeobecně vysoká znalost kandidátů (k čemuž se na Islandu přidává zvyšující se ochota účastnit se primárních voleb), ve Švédsku je obeznámenost s jednotlivými kandidáty velmi nízká. Odlišné možnosti voličů ve smyslu podoby kandidátních listin odlišují severské země i při pohledu na chování politiků ve veřejném životě a volebních kampaních. Dobrým příkladem je Finsko, kde povinné preferenční hlasování nutí kandidáty mít viditelný osobnostní profil a zaměřovat se více na vlastní kampaň než na volební kampaň vedenou ústředím strany. Tento faktor podle autorů působí na nižší jednotnost stran a pro voliče znamená jejich menší rozeznatelnost ve smyslu samostatných operačních jednotek stranicko-politického systému. (s. 101) Odlišnosti mezi severskými zeměmi autoři nalézají i v tom, zda se voliči rozhodují spíše mezi volbou strany a konkrétního kandidáta. (s. 98-100) Možná ke škodě autoři detailně nepřibližují zajímavou otázku, zda volba konkrétních kandidátů a jejich soupeření mezi sebou skutečně ve Finsku vede k častějším vnitrostranickým sporům a vyšší fragmentaci stranického systému.

Obsahem sedmé kapitoly je analýza volebních kampaní a doby, kdy se individuální voliči rozhodují pro volbu strany. I severské země se vyznačují narůstající profesionalizací kampaní (profesionalizace započala nejdříve ve Finsku a Dánsku a až následně proběhla i v dalších zemích) a dalším společným trendem je narůstající zaměření kampaní na lídry stran spíše než na strany samotné spolu se značným nárůstem finančních prostředků na volební kampaně. Zde autoři přinášejí zajímavé zjištění spojené s omezenou kontrolou veřejných i soukromých příspěvků, jež strany vynakládají (s výjimkou Islandu) v kampaních (s. 106), které do budoucna otevírá zajímavé výzkumné pole.

I ve Skandinávii se lze setkat s narůstajícím počtem voličů rozhodujících se až těsně před volbami; v Dánsku se během kampaní rozhoduje okolo 40 % voličů, v dalších státech je to přibližně 60 %. Podobně zatímco v Norsku a Švédsku je zvyšující se počet pozdě se rozhodujících voličů těsně korelován s narůstající volatilitou, v dalších zemích toto zjištění neplatí, což podle autorů může naznačovat nízký zájem voličů účastnit se kampaní a možnost stran přímo ovlivňovat své potenciální voliče. Na druhé straně lze oproti předchozím kapitolám, kde byly na individuální úrovni nalezeny odlišné determinanty stojící za jednotlivými sledovanými závisle proměnnými, v případě voličů rozhodujících se až v závěru kampaní byl ve všech pěti zemích identifikován společný trend. Tito voliči se rekrutují zejména z řad mladších, vysokoškolsky vzdělaných osob, tzv. bílých „límečků“, bez stranické identifikace, nacházejících se ve středu pravo-levé škály, s nízkými politickými znalostmi a povědomím, jež mezi volbami často mění strany. (s. 119)

V osmé kapitole se autoři zaměřují na otázku, zda jsou vládní strany voliči hodnoceny s ohledem na výkonnost vlády. Přínosným zjištěním se ukazuje, že v severských zemích selhává běžně používaná teorie tzv. ekonomického hlasování a nejdůležitějším faktorem je ideologická pravo-levá pozice voličů. Jako pracovní hypotézy pro další výzkum autoři vyvozují, že všechny severské země jsou malé ekonomiky otevřené vnějším vlivům, což do značné míry snižuje odpovědnost vlády za celkový chod ekonomiky v očích voličů. Podobně široké koalice omezují možnost voličů „potrestat“ vládní strany z důvodu nejednoznačné odpovědnosti za konkrétní vládní kroky. Konečně velký rozsah sociálního státu může snižovat význačnost ekonomických témat a reakce voličů na fluktuaci ekonomiky.

Poslední z empirických kapitol se zaměřuje na voličské chování. Jeho proměnu autoři demonstrují na faktu, že oproti 50. a 60. letům 20. století, kdy byly severské země (až na Island) typické nejsilnější mírou třídního hlasování (měřeno tzv. Alfordovým indexem), v současnosti si pozici země s nejsilnějším třídním hlasováním udrželo pouze Švédsko. I to ale zaznamenalo prudký pokles hodnoty tohoto indikátoru; Norsko a Island dokonce dosáhly záporných hodnot. Ve většině severských zemí rovněž autoři identifikují erozi tradičních sociálních konfliktních linií a pokles schopnosti socioekonomických faktorů vysvětlovat voličské chování. Jinak řečeno, s tím, jak se severští voliči posunuli směrem k ústí trychtýře kauzality, se rozhodujícími faktory na úkor sociodemografických faktorů staly krátkodobější a mnohem nestálější tematické pozice či sympatie ke kandidátům zprostředkované politickým povědomím, zájmy a znalostmi. (s. 152) Podobně multivariační analýza doložila, že příslušnost ke konkrétní socioekonomické skupině má velmi omezené vysvětlovací schopnosti;

přestože sami autoři uznávají, že do analýzy nezahrnují všechny socioekonomické proměnné, s nimiž pracují studie analyzující konkrétní země a jejich analýza tedy není zcela úplná. Tento „prohřešek“ lze nicméně pochopit s ohledem na rozsah knihy, jež neumožňuje detailní analýzu jednotlivých zemí např. s využitím statistických multiúrovňových modelů.

Potvrzen byl nicméně fakt, že pravo-levé umístění voličů má velmi silný efekt na blokové hlasování; např. v roce 2006, kdy pravicové strany zvítězily ve volbách, dosáhl podíl voličů, jež se označili jako pravicoví a volili pravici, dokonce 100 %. (s. 159) Na druhé straně autoři ukazují, že mnoho osob vykonávajících dělnické profese se od levicových stran přesouvá k volbě agrárníků či krajní pravici s výjimkou Švédska, kde je krajní pravice slabá. (s. 177) Zde by ale bylo zajímavé toto konstatování konfrontovat s daty z volební studie z roku 2010 nebo 2014, kdy švédští demokraté získali zastoupení v Riksdagu. Analýzy agregovaných dat totiž doložily, že i jejich úspěch byl založen právě na mobilizaci značné části sociálně marginalizovaného elektorátu, tj. spíše levicových voličů. (Viz např. Rydgren, J. – Ruth, P., 2011: Voting for the Radical Right in Swedish Municipalities: Social Marginality and Ethnic Competition? *Scandinavian Political Studies* 34, No. 3, pp. 202-225)

Souhlasit lze i se závěrem autorů, že jedním z hlavních důvodů, proč voliči opustili při rozhodování o volbě strany své sociodemografické „dědictví“ na úkor vlastních postojů, je dlouhodobé působení sociálního státu, které vedlo k vyrovnání příležitostí pro jednotlivé skupiny obyvatel. Jistou výjimku v tomto ohledu představují Švédsko a Norsko, kde se ve volebním chování projevuje silná štěpící linie založená na výši dosaženého vzdělání (tzv. *education cleavage*). Rozdílnost mezi severskými zeměmi ale znovu dokládá odlišné působení dalších témat; např. v Dánsku je velmi důležité téma imigrace, na Islandu je to téma Evropské unie či životního prostředí a v Norsku morálně-etická tematika. (s. 177)

Závěrem lze zrekapitulovat, že kniha *The Nordic Voter: Myths of Exceptionalism* vychází z relevantních zdrojů a velmi kvalitní analýzy a jejím hlavním přínosem je, že „nabourává“ mnohé stereotypy spojené s pohledem na severské státy jako monolitní politický region. Naopak, autoři dokládají v mnoha oblastech narůstající rozdíly mezi jednotlivými státy, které je vzdalují od sebe a přibližují spíše k stranicko-politickým systémům dalších zemí. Jednotlivé kapitoly nastiňují danou problematiku v celé své šíři, přináší řadu důležitých poznatků a k přehlednosti výkladu přispívají četné tabulky dokládající zjištěné informace. Mnohé zajímavé aspekty severské politiky autoři nezmiňují (např. otázky komunální politiky, zprostředkování zájmů, téma druhořadých voleb atd.), nicméně tomuto výběru lze rozumět s ohledem na zaměření publikace i její omezený rozsah. Celkově lze konstatovat, že kniha může být velmi podnětnou inspirací pro další výzkum a lze jí vřele doporučit nejen čtenářům zaměřeným na severskou politiku, ale i širší (nejen) odborné obci, k čemuž přispívá i srozumitelný jazyk, jímž je kniha napsána.

Pavel Maškarinec
Filozofická fakulta UJEP, Ústí nad Labem
Česká republika

